

5. Πέμπτον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἄνευ χάριτος οὐ δύναται ἀξιωθῆναι τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἐν γὰρ τῷ ἔκτῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους λέγεται· „Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος“, ὅπου φησὶν ἡ ἐξήγησις, ὡς τοῦτ' εἴρηται οὕτως, ἵνα νοήσωμεν τὸν Θεὸν τῷ ἑαυτοῦ ἐλέει· εἰς τὴν αἰωνίαν ἡμᾶς ἀγειν ζωὴν· καὶ ὁ λόγος ἐστὶν ὅτι ἡ αἰώνιος ζωὴ τέλος ἐστὶν ὑπερβαῖνον τὴν ἀναλογίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος διὰ τῶν ἑαυτοῦ φυσικῶν οὐ δύναται ποιεῖν ἔργα οἷς ἀντὶ ἀθλοῦ ἢ αἰώνιος ὑφείλεται ζωὴ, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ὑψηλότερα τις δύναμις ζητεῖται, ἣ ἐστὶν ἡ τῆς χάριτος δύναμις. Δύναται μέντοι ποιεῖν ἔργα ἄγοντα πρὸς τι ἀγαθὸν οἰκείον αὐτῷ, ὡσπερ ποιεῖν ἐν ἀγρῷ, ἐσθίειν, πίνειν, ἔχειν φίλους καὶ τὰ τοιαῦτα.

6. Ἐκτον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐ δύναται ἑαυτὸν εἰς τὴν χάριν προευντρεπίσαι δι' ἑαυτοῦ ἄνευ τῆς παρὰ τῆς χάριτος βοηθείας. Ἐν γὰρ τῷ ἔκτῳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην· „Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με, εἰ μὴ ὁ πέμψας με Πατὴρ ἐλκύσει καὶ αὐτόν“. Εἰ δ' ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν ἐτοιμάζειν ἴδύνατο, οὐκ ἂν ἔδεε τοῦτον ὑπ' ἄλλου ἔλκεσθαι.

Ἔτι, διπλῆ ἐστὶν ἡ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως ἐτοιμασία πρὸς τὸ ἀγαθόν· μία μὲν ἡ ἐτοιμάζεται πρὸς τὸ τὰ ἀγαθὰ πράττειν καὶ τοῦ Θεοῦ ἀπολαύειν, καὶ αὕτη ἡ ἐτοιμασία οὐ δύναται γενέσθαι ἄνευ τοῦ καθ' ἑξὶν δῶρον ἔχειν τῆς χάριτος, ὅ ἐστὶν ἀρχὴ τοῦ ἐμμίσθου ἔργου, ὡς εἴρηται· ἕτερον δὲ τρόπον δύναται νοεῖσθαι· ἡ ἐτοιμασία τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως πρὸς τὸ τυχεῖν αὐτοῦ τοῦ καθ' ἑξὶν δῶρου τῆς χάριτος· πρὸς δὲ τὸ προετοιμάζειν ἑαυτὸν πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ τοιούτου δῶρου οὐκ ἀνάγκη προϋποτιθέσθαι ἄλλο δῶρον καθ' ἑξὶν ἐν τῇ ψυχῇ· οὕτω γὰρ ἂν ἐπ' ἀπειρον προῖοι· ἀλλ' ἀνάγκη προϋποκεῖσθαι βοήθειάν τινα θεῖαν προῖκα ἐγγινομένην, ἐνδόν τῇ ψυχῇ κινούντος ἢ ἐμπνέοντος πρὸς τὸ προκειμένον ἀγαθόν· κατὰ τούτους γὰρ τοὺς δύο τρόπους δεόμεθα τῆς θείας βοηθείας, ὡς εἴρηται. Ὅτι δὲ πρὸς τοῦτο δεόμεθα βοηθείας Θεοῦ κινούντος, δῆλον· ἀνάγκη γάρ, ἐπεὶ πᾶν τὸ ποιῶν ἕνεκα τέλους ποιεῖ, πᾶσαν αἰτίαν πρὸς τὸ ἑαυτῆς τέλος ἐπιστρέφειν τὰ οἰκεία ἀποτελέσματα· ὁθεν, ἐπεὶ κατὰ τὴν τῶν ποιούντων τάξιν ἐστὶ καὶ ἡ τῶν τελῶν τάξις, ἀνάγκη πρὸς μὲν τὸ ἔσχατον τέλος κινεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς κινήσεως τοῦ πρώτως κινούντος· πρὸς δὲ τὸ προσεχές τέλος, διὰ κινήσεως τινῶν τῶν ταπεινοτέρων κινούντων, ὡσπερ ἡ τοῦ στρατιώτου ψυχὴ πρὸς μὲν τὸ ζητεῖν τὴν νίκην ἐπιστρέφεται ὑπὸ τῆς κινήσεως τοῦ ἡγεμόνος τῆς στρατιᾶς, πρὸς δὲ τὸ ἔπεσθαι τοῖς σημείοις τινὸς τάξεως, ὑπὸ τῆς κινήσεως τοῦ λοχαγοῦ. Οὕτω τοίνυν, ἐπεὶ ὁ Θεὸς ἀπλῶς πρώτως ἐστὶ κινῶν, ὑπὸ τῆς κινήσεως αὐτοῦ ἐστὶ τὸ πάντα εἰς αὐτὸν ἐπιστρέφειν κατὰ τὸν κινῶν

σκοπὸν τοῦ ἀγαθοῦ, δι' οὗ ἕκαστον σκοπεῖ τῷ Θεῷ ὁμοιοῦσθαι κατὰ τὸν αὐτοῦ τρόπον· ἔθεν καὶ ὁ Διονύσιος ἐν τῷ περὶ τῶν θείων ὀνομάτων βιβλίῳ φησὶν ὅτι ὁ Θεὸς ἐπιστρέφει πάντα πρὸς ἑαυτὸν, ἀλλὰ τοὺς δικαίους ἀνθρώπους ἐπιστρέφει πρὸς ἑαυτὸν ὡσπερ πρὸς εἰδικὸν τέλος ὃ σκοποῦσι καὶ ὧ προσκολληθῆναι ἐπιθυμοῦσιν ὡσπερ ἰδίῳ ἀγαθῷ, κατὰ τὸ ἐν 6
Ψαλμοῖς· „Ἐμοὶ δὲ τὸ προσκολλᾶσθαι τῷ Θεῷ ἀγαθὸν ἐστίν“· καὶ διὰ τοῦτο τὸ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸν Θεὸν ἐπιστραφῆναι, ἀδύνατον εἶναι πλὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτὸν ἐπιστρέφοντος· οὐδὲν δὲ ἕτερόν ἐστι τὸ πρὸς τὴν χάριν ἑαυτὸν ἐτοιμάζειν ἢ τὸ πρὸς τὸν Θεὸν ἐπιστρέφασθαι, ὡσπερ ὁ ἔχων ὀφθαλμὸν ἀπεστραμμένον τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς διὰ τοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς 10 εἰς τὸν ἥλιον ἐπιστρέφειν ἐτοιμάζει ἑαυτὸν πρὸς τὸ ὑποδέξασθαι τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Ὅθεν δῆλον, ὅτι ἀδύνατον ἑαυτὸν ἐτοιμάσαι πρὸς τὸ δέξασθαι τὸ τῆς χάριτος φῶς πλὴν διὰ βοηθείας προῖκα διδομένης τοῦ Θεοῦ ἔνδον κινούντος.

Εἰ δὲ λέγοι τις τὸ τοῦ Ζαχαρίου· „Ἐπιστρέψατε πρὸς με, καὶ γὰρ 15 ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς“, ὡς τοῦ πρὸς Θεὸν ἐπιστραφῆναι αὐτοῦ ὄντος τοῦ πρὸς τὴν χάριν ἑαυτὸν ἐτοιμάσαι, ἀλλ' ἢ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς Θεὸν ἐπιστροφή γίνεται μὲν διὰ τοῦ αὐτεξουσίου, καὶ κατὰ τοῦτο προστάττεται τῷ ἀνθρώπῳ τὸ πρὸς Θεὸν ἑαυτὸν ἐπιστρέφειν, | ἀλλὰ τὸ αὐτεξούσιον f. 165^v ἀδύνατον ἐπιστραφῆναι πρὸς τὸν Θεόν, μὴ τοῦ Θεοῦ τοῦτο πρὸς ἑαυτὸν 20 ἐπιστρέφοντος, κατὰ τὸ ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ Ἱερεμίου· „Ἐπίστρεψόν με, Κύριε, καὶ ἐπιστραφήσομαι, ὅτι σύ, Κύριε, ὁ Θεός μου“· καὶ ἐν τῷ ἐσχάτῳ τῶν Θρήνων· „Ἐπίστρεψον ἡμᾶς, Κύριε, πρὸς σε, καὶ ἐπιστραφισόμεθα“.

7. Ἐβδόμον, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὐ δύναται ἀναστῆναι τῆς ἀμαρτίας 25 ἀνευ τῆς παρὰ τῆς χάριτος βοηθείας. Λέγεται γὰρ ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς πρὸς Γαλάτας· „Εἰ νόμος ἐδόθη δυνάμενος δικαιοῦν, Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν“, ἡγουν ἀνευ αἰτίας. Κατὰ τὸν ὅμοιον ἄρα λόγον, εἰ ἀρκεῖ πρὸς δικαιοσύνην τῷ ἀνθρώπῳ ἡ φύσις, δωρεὰν ἀπέθανεν ὁ Χριστός· ἀλλὰ τοῦτο ἄτοπον.

Ἐτι, ἐπεὶ ἡ ἀμαρτία παρερχομένη μένει τῇ ἐνοχῇ, οὐ ταῦτόν ἐστι 30 τὸ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἀνίστασθαι ὅπερ τὸ παύεσθαι τῆς ἀμαρτίας κατὰ τὴν πράξιν, ἀλλὰ τὸ ἀνίστασθαι ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐστὶ τὸ ἐπανιέναι τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἐκεῖνα ἅπερ ἀμαρτάνων ἀπέβαλε.

Τριχῶς δὲ ζημιούται τῷ ἀμαρτάνειν ὁ ἄνθρωπος, ὡς δῆλον ἐκ τῶν προειρημένων· πρῶτον μὲν μολυσμὸν προσλαμβάνων· δεύτερον, τὴν φθορὰν 35 τοῦ κατὰ φύσιν ἀγαθοῦ· τρίτον, τὴν τῆς τιμωρίας ἐνοχίαν· τὸν μὲν ῥύπον, καθόσον στερεῖται τοῦ κάλλους τῆς χάριτος ἐκ τοῦ αἵσχους τοῦ ἀμαρτήματος· τὸ δὲ τῆς φύσεως ἀγαθὸν φθείρεται, καθόσον ἢ τοῦ ἀνθρώπου

φύσις ἀτακτεῖ ἐκουσίως μὴ ὑποταττομένη τῷ Θεῷ· ταύτης γὰρ ἀναιρεθείσης τῆς τάξεως, ἐπόμενον ἐστὶν ἔλθην τὴν τοῦ ἀμαρτάνοντος ἀνθρώπου φύσιν ἄτακτον μένειν· ἢ δὲ ἐνοχῆ τῆς ἀμαρτίας ἐστὶν δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀμαρτάνων πρὸς θάνατον αἰωνίας κατακρίσεως ἀξιούται. Φανερόν δὲ ὡς ἀδύνατον ἐστὶν ἕκαστον τῶν τριῶν τούτων ἄνευ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν διόρθωσιν. Ἐπεὶ γὰρ τὸ τῆς χάριτος κάλλος ἐκ τοῦ φωτισμοῦ πρόεισι τοῦ θείου φωτός, ἀδύνατον ἀναμορφωθῆναι τὸ κάλλος τοῦτο ἐν τῇ ψυχῇ, μὴ τοῦ Θεοῦ ἐκ νέου πάλιν φωτίζοντος· ὅθεν ζητεῖται δῶρον καθ' ἕξιν, ὅπερ ἐστὶ φῶς τῆς χάριτος. Ὁμοίως δὲ καὶ τὴν τῆς φύσεως τάξιν ἀδύνατον ἐπα-
 10 νελθεῖν ὡστ' ὑποταχθῆναι τῷ Θεῷ τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, μὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἑαυτὸν ἐλκοντος τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἴρηται. Ὁμοίως δὲ καὶ τὴν τῆς αἰωνίου κολάσεως ἐνοχὴν συγχωρηθῆναι ἀδύνατον πλὴν παρὰ Θεοῦ, εἰς ὃν γέγονε καὶ τὸ πταίσμα καὶ ὃς ἐστὶ πάντων κριτής. Καὶ διὰ τοῦτο ζητεῖται ἢ τῆς χάριτος βοήθεια πρὸς τὸ τὸν ἄνθρωπον
 15 τῆς ἀμαρτίας ἐξαναστῆναι, καὶ πρὸς τὸ καθ' ἕξιν λαβεῖν χάρισμα, καὶ πρὸς τὴν ἐγδοθεὴν κίνησιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Τὸ δ' ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους· „Ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφανεῖ σοι ὁ Χριστός“, εἴρηται, ὅτι τοῦ ἀνθρώπου ἐπιχειροῦντος ἐξανα-
 20 στῆναι διὰ τοῦ αὐτεξουσίου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κινήθοντος, ἐγγίνεται τούτῳ φῶς τῆς χάριτος δικαιούσης· οὐ γὰρ ἔτι ὁ λόγος ὁ φυσικὸς ἐξαρκεῖ πρὸς τὴν ὑγίειαν, ἀλλὰ δεῖται νέου φωτισμοῦ διὰ χάριτος, ὡς περ εἰ σώματι νεκρῷ ἀναστησομένῳ ἐκ νέου προστεθείη ψυχὴ. Εἰ δὲ καὶ τὸ θερμανθῆν ὕδωρ δι' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν οἰκείαν ἐπάνεισιν ἐντελέγειαν, καὶ ὁ λίθος ἄνω ῥίφεις πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐπάνεισι κίνησιν, ἐκεῖ τοῦτο γίνεται διὰ τὸ
 25 τὴν φύσιν ἀκεραίαν οὔσαν πρὸς τὸ οἰκεῖον αὐτῇ καὶ ἀνάλογον ἐπανέρχεσθαι ἄνευ τῆς ἐξωθεν βοήθειας· ταῦτα δ' οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ προκειμένῳ.

8. Ὁγδοον. ὅτι οὐ δύναται ὁ ἄνθρωπος ἄνευ χάριτος μὴ ἀμαρτεῖν τῆς καθ' ἕξιν. Περὶ μὲν γὰρ τῆς προτέρας καταστάσεως, τῆς ἐν ἀκεραιότητι, τοῦτο δυνατόν ἦν· φθαρείσης δὲ τῆς φύσεως, δεῖται ὁ ἄνθρωπος ἐξ
 30 ἀνάγκης χάριτος καθ' ἕξιν θεραπευούσης τὴν φύσιν πρὸς τὸ τῆς ἀμαρτίας ἀπέχεσθαι, ἣτις δὴ ἰατρεία πρῶτον μὲν γίνεται ἐν τῷδε τῷ βίῳ κατὰ τὸν νοῦν, οὕτω παντελῶς τῆς σαρκικῆς ὀρέξεως χωρισθέντα· ὅθεν ἐν τῷ ἐβδόμῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐν προσώπῳ τοῦ διορθωθέντος ἀνθρώπου λέγεται· „Ἐγὼ αὐτὸς κατὰ τὸν νοῦν δουλεύω τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ· τῇ δὲ σαρκὶ καὶ
 35 τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας“· ἐν ἣ δὴ καταστάσει δύναται ὁ ἄνθρωπος ἀποστῆναι τῆς πρὸς θάνατον ἀμαρτίας, ἣτις ἐν τῷ λόγῳ συνίσταται· οὐ μὴν δύναται καὶ πάσης, τῆς συγγνωστῆς δηλαδὴ, διὰ τὴν φθορὰν τῆς ταπεινοτέρας αἰσθητικῆς ὀρέξεως, ἧς τὰς κινήσεις καθ' ἑκάστην μὲν ἀνα-

χαιτίζειν ὁ λόγος δύναται· ἔθεν ἔχουσι· καὶ λόγον ἀμαρτίματος | καὶ f. 166^v
 ἐκουσίου· οὐ μὴν πάσας· ἐπιχειρῶν γὰρ ἀντιστῆναι μιᾷ, ἐπαναστάσης
 ἄλλης ἠττίσεται διὰ τὸ καὶ τὸν λόγον μὴ δύνασθαι ἀεὶ ἀγρυπνον εἶναι
 πρὸς τὸ φυλάξασθαι τὰς τοιαύτας κινήσεις. Ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τὸν τοῦ
 ἀνθρώπου λόγον, ἐν ᾧπερ ἢ πρὸς θάνατον ἐστὶν ἀμαρτία, ἐπανακληθεῖς 6
 διὰ τῆς χάριτος δικαιούσης, δύναται· ἔκαστα τὰ πρὸς θάνατον ἀμαρτίματα
 φυλάξασθαι· ἐπὶ τινα χρόνον διὰ τὸ μὴ εἶναι ἀναγκαῖον συνεχῶς τὸν ἄν-
 θρωπον ἀμαρτάνειν· τὸ δὲ ἐπὶ πολὺ μένειν ἄνευ τῆς πρὸς θάνατον ἀμαρ-
 τίας ἀδύνατον ὄλως, ὡς ὁ Γρηγόριος φησὶν εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ, ὅτι ἡ αὐτίκα
 διὰ μετανοίας μὴ ἐξαλειφθεῖσα ἀμαρτία πρὸς ἑτέραν ἔλκει τῷ ἑαυτῆς 10
 βάρει. Ὅταν γὰρ ἐν τῷ Θεῷ μὴ βεβαίαν ἔχη ὁ ἄνθρωπος τὴν καρδίαν
 ὥστε δι' οὐδεμίαν ἀγαθοῦ τεύξιν ἢ κακοῦ φυγὴν βούλεσθαι· τοῦ Θεοῦ
 χωρισθῆναι, συμβαίνει τούτῳ πολλά, ὧν βουλόμενος τυχεῖν, ἢ ἀποφυγεῖν,
 ἀφίσταται τοῦ Θεοῦ, καταφρονῶν τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν, καὶ οὕτως ἀμαρτάνει
 πρὸς θάνατον, μάλιστα διὰ τὸ ἐν τοῖς ἀθρώποις ἐνεργεῖν τὸν ἄνθρωπον 16
 κατὰ τὸ προειλημμένον τέλος καὶ τὴν προϋπάρχουσαν ἔξιν, ὡς φησὶν ὁ
 Φιλόσοφος ἐν τρίτῳ τῶν ἠθικῶν· εἰ καὶ τῷ προμελετῆσαι τὸν λόγον δύναται
 ὁ ἄνθρωπος ποιεῖν τι παρὰ τὴν ἐκ προλήψεως ῥοπήν καὶ τῆς ταύτης ἔξεως,
 ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ τοιαύτῃ μελέτῃ εἶναι ἀεὶ,
 ἀδύνατον ἐπὶ πολὺ διαμένειν μὴ ἐνεργοῦντα κατὰ τὴν ἀτακτίσασαν ἀπὸ 20
 Θεοῦ θέλησιν, εἰ μὴ θᾶπτον διὰ τῆς χάριτος εἰς τὴν δέουσαν ἐπανέλθοι τάξιν.

9. Ἐννατον, ὅτι ὁ ἤδη τυχὼν τῆς χάριτος οὐ δι' ἑαυτοῦ δύναται τὸ
 ἀγαθὸν ἐνεργεῖν καὶ φυλάττεσθαι τὸ κακὸν ἄνευ ἄλλης βοηθείας τῆς
 χάριτος. Φησὶ γὰρ Αὐγουστίνος ἐν τῷ περὶ φύσεως καὶ χάριτος· „Ὡσπερ
 ὁ τοῦ σώματος ὀφθαλμὸς καὶ τελειότατα ὑγιαίνων οὐ δύναται καθορᾶν 25
 μὴ καὶ τῇ λαμπρότητι τοῦ φωτὸς βοηθούμενος, οὕτω καὶ ὁ χάριν ἤδη ἔχων
 δεῖται ἄλλης βοηθείας τῆς χάριτος πρὸς τὸ ὀρθῶς ζῆν“. Εἰ γὰρ καὶ μὴ
 δεῖται ἑτέρας χάριτος πρὸς τὸ πράττειν ὀρθῶς παρὰ τὴν ὡς ἔξιν ἐγγενο-
 μένην καὶ τῆς φθορᾶς ἀπαλλάξασαν, ἀλλὰ τὸ πρὸς | τὸ ἀγαθὸν ὑπὸ τοῦ f. 167
 Θεοῦ κινεῖσθαι, οὐ μάλιστα ὁ ἄνθρωπος δεῖται, δι' ἑτέρας χάριτος γίνεται, 30
 καθόλου μὲν ὅτι οὐδὲν κτιστὸν δύναται εἰς τινα ἐνέργειαν προελθεῖν, μὴ
 τῇ δυνάμει τῆς θείας κινήσεως· εἰδικῶς δὲ διὰ τὴν τῆς ἀνθρωπίνης
 φύσεως ἔξιν, ἥτις, εἰ καὶ διὰ τῆς χάριτος ὑγιασθεῖη κατὰ τὸν νοῦν, ὅμως
 μένει ἢ φθορὰ καὶ ὁ μολυσμὸς ἔσον πρὸς τὴν σάρκα, δι' ἧς δουλεύει τῷ
 νόμῳ τῆς ἀμαρτίας, ὡς ἐν ἐβδόμῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους. Ἐνυπομένει δὲ 35
 καὶ τῷ νῷ ἀγλὺς τις ἀγνοίας, καθ' ἣν, ὡς λέγεται ἐν τῷ ὀγδόῳ τῆς πρὸς
 Ῥωμαίους· „Οὐκ οἶδαμεν τί προσευξώμεθα καθὸ δεῖ“· διὰ γὰρ τὰς ποι-
 κίλας τῶν πραγμάτων ἀποβάσεις καὶ διὰ τὸ τελείως μὴ γινώσκειν ἡμᾶς

αυτούς, οὐ δυνάμεθα τελείως γινώσκειν τί ἡμῖν συμφέρον, ὡς ἐν τῇ ἐννάτῃ τῆς Σοφίας· „Οἱ λογισμοὶ θνητῶν δειλοί, καὶ ἐπισφαλεῖς αὐτῶν αἱ ἐπινοιαί“· καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκαστικῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἰθύνεσθαι καὶ σκέπεσθαι, τοῦ πάντα εἰδότος καὶ πάντα δυναμένου· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τοῖς ἀναγεννηθεῖσιν εἰς υἱοὺς Θεοῦ διὰ τῆς χάριτος ἀρμόζει λέγειν· Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν, καὶ· γενηθήτω τὸ θέλημά σου, καὶ τὰ λοιπὰ ὅμοια τῆς κυριακῆς εὐχῆς.

Καὶ ἀπλῶς, τὸ καθ' ἕξιν δῶρον τῆς χάριτος οὐχ οὕτως ἡμῖν δίδοται ὥστε δι' αὐτοῦ μὴ δεῖσθαι περαιτέρω τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας, ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ τῆς δόξης καταστάσει, ὅτε ἡ χάρις παντάπασιν τελεία ἐστίν, δεῖσεται ὁ ἄνθρωπος τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας, μὴ τι γε ἐνταῦθα, ὅτε ἀτελής ἐστίν ὡς μὴ καθάπαξ τὸν ἄνθρωπον ὑγιαίνουσα, ὡς εἴρηται· ὅτι ἕκαστον κτίσμα δεῖται τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συντηρεῖσθαι ἐν τῷ ἀγαθῷ, ὃ παρ' αὐτοῦ ἔλαβεν.

10. Δέκατον, ὅτι ὁ ἐν χάριτι ἄνθρωπος δεῖται τῆς βοηθείας τῆς χάριτος πρὸς τὸ ἐπιμένειν τῷ ἀγαθῷ, οὐ κατ' ἐκείνην τὴν ἐπιμονήν, ἣτις ἐστίν ἕξις τοῦ ἀκίνητον εἶναι ὑπὸ τῶν ἐπιόντων ἀνιαρῶν, ὡς ἡ ἐγκράτεια πρὸς τὰς ἐπιθυμίας ἔχει· οὔτε κατ' ἐκείνην, καθ' ἣν ἔχει πρόθεσιν ἐπιμένειν ἐν τῷ ἀγαθῷ μέχρι τέλους· αὗται γὰρ αἱ ἐπιμοναὶ ἅμα τῇ χάριτι θεόθεν ἐγγίνονται, ὡσπερ ἡ ἐγκράτεια καὶ αἱ ἄλλαι ἀρεταί· ἀλλὰ κατ' ἐκείνην, ἣτις ἐστίν ὡσπερ συνέχεια τοῦ ἀγαθοῦ | μέχρι τοῦ τῆς ζωῆς τέλους· καὶ πρὸς τὸ ἔχειν τὴν ταιαύτην ἐπιμονήν ὁ ἐν τῇ χάριτι ὢν οὐ δεῖται ἄλλης τινὸς καθ' ἕξιν χάριτος, ἀλλὰ μόνης τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας, ἰθυνοῦσης αὐτὸν πρὸς τὰς τῶν πειρασμῶν ἐπιφοράς, ὡς ἐκ τοῦ φθάσαντος ζητήματος δῆλόν ἐστιν. Καὶ διὰ τοῦτο, μετὰ τὸ διὰ τῆς χάριτος δικαιωθῆναι τινά, ἀναγκαῖον ἔχει ζητεῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ προειρημένον χάρισμα τῆς ἐπιμονῆς ὥστε τηρεῖσθαι ἀπὸ τοῦ πονηροῦ μέχρι τοῦ τῆς ζωῆς τέλους· πολλοῖς γὰρ δίδοται χάρις, οἷς οὐ δίδοται ἐπιμεῖναι τῇ χάριτι, διότι τῇ χάριτι δύνανται διαμένειν· τούτου δὲ ἐστίν ἐπικεῖσθαι τὸ καὶ διαμένειν, ὅπερ ἐστίν, ὅταν μηδεμίαν ἢ ἐπανάστασιν τῆς σαρκὸς πρὸς τὸ πνεῦμα· τοῦτο δὲ, σπανίως καὶ ἀτελέστερον ἐνταῦθα διδόμενον, ἐν τῇ πατρίδι τελειωθήσεται.

CX. — Περὶ τῆς χάριτος ὅσον πρὸς τὴν ἑαυτῆς οὐσίαν.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἡ χάρις τίθησιν ἐν τῇ ψυχῇ· ἡ γὰρ χάρις φῶς τί ἐστίν ἐν τῇ ψυχῇ· τὸ δὲ φῶς τίθησιν ἐν τῷ πεφωτισμένῳ.

Ἔτι, ἡ χάρις τριχῶς ἐν τῷ κοινῷ τῆς ὁμιλίας τρόπῳ λαμβάνεται· ἢ ἀντὶ τῆς ἀγάπης, ὡς ὁ δεῖνα ἔχει τὴν χάριν τοῦ δεῖνος, ἢτοι κεχαρισμένος ἐστίν αὐτῷ· ἢ ἀντὶ δώρου τοῦ προῖκα διδομένου, ὡς τὸ ποιεῖν

σοι ταύτην τὴν χάριν· ἢ ἀντὶ τῆς πρὸς ταύτην ἀντιδόσεως, ὡς τὸ χάριτας οἶδ' ἀ σοι· ὣν τὸ μὲν δεύτερον ἤρτηται τοῦ πρώτου, τοῦ δ' αὖ δευτέρου τὸ τρίτον. Ὅσον οὖν πρὸς τὰ ἔσχατα δύο, φανερόν ἐστι· ἢ χάρις τίθησιν τι ἐν τῷ τὴν χάριν λαμβάνοντι· πρῶτον μὲν αὐτὸ τὸ προῖκα διδομένον δῶρον, δεύτερον δὲ τοῦ τοιούτου δώρου τὴν ἐπίγνωσιν. Ὅσον δὲ πρὸς τὸ πρῶτον, εἰ καὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἢ θέλησις οὐ γίνεται αἰτία τοῦ ἐν τοῖς πράγμασι ἀγαθοῦ διὰ τὸ τὴν ἀγαθὴν θέλησιν ἡγρουν τὴν ἀγάπην ἐκ τινος ἀγαθοῦ προϋφεστῶτος ἐν τοῖς πράγμασι κινεῖσθαι, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ ἀγάπῃ ἐπεταί τι ἀγαθὸν τῇ, κτίσει· κτιστόν, οὐ μὴν τῇ αἰδίῳ ἀγάπῃ συναϊδίον, οὐ κατὰ τὴν διαφορὰν διάφορος ἢ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν κτίσιν ἀγάπῃ· μία μὲν, κοινή, καθ' ἣν ἀγαπᾶ τὰ ὄντα, καθ' ἣν τὸ σύστοιχον εἶναι χαρίζεται· | τοῖς οὖσιν· ἄλλη καθ' ἣν εἰδικῶς ἔλκει· τὴν λογικὴν κτίσιν ὑπὲρ τὴν ἕξιν τῆς φύσεως πρὸς μετουσίαν τοῦ θείου ἀγαθοῦ, καὶ αὕτη λέγεται ἀπλῶς ἀγάπη, ὅτι ταύτῃ θέλει· ὁ Θεὸς ἀπλῶς τῷ κτίσματι· τὸ ἀγαθόν, ἡγρουν τὸ αἰώνιον. Οὕτω τοίνυν διὰ τὸ λέγεσθαι τὸν ἄνθρωπον ἔχειν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δηλοῦται· τι ὑπερφυῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γινόμενον ἐκ τοῦ Θεοῦ προῖόν. Ἐνίοτε μέντοι χάρις τοῦ Θεοῦ λέγεται αὕτη ἢ αἰώνιος αὐτοῦ ἀγάπη, καθόσον ὁ Θεὸς προῖκα καὶ οὐκ ἐξ ἔργων προώρισέ τινας ἢ προείλετο, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ τῆς πρὸς Ἐφεσίους· „Προώρισεν ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν εἰς ἔπαινον καὶ δόξαν τῆς χάριτος αὐτοῦ“.

Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι ἢ ἄφεσις τῶν ἁμαρτιῶν χάρις λέγεται, ἀλλ' ἢ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις οὐδὲν τίθησιν ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ μόνον ἐν τῷ Θεῷ μὴ λογιζομένῳ τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ἐν Ψαλμοῖς· „Μακάριος ἄνθρωπος οὐ μὴ λογίσεται Κύριος ἁμαρτίαν“, ἀποκριτέον ἐκ τοῦ τῷ Αὐγουστίνῳ εἰρημένου ἐν τῷ τῶν διορθώσεων βιβλίῳ· φησὶ γὰρ ἐν τῷ ἐννάτῳ· „Ἐφην χάριν εἶναι τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, τὴν δὲ εἰρήνην ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ διαλλαγῇ· οὐχ οὕτω δεῖ λαμβάνεσθαι ὡς αὐτὴν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν διαλλαγὴν μὴ εἰς τὴν καθόλου χάριν ἀνήκειν, ἀλλ' ὅτι εἰδικῶς ἐν τῷ τῆς χάριτος ὀνόματι τὴν ἄφεσιν ἐδήλωσε τῶν ἁμαρτημάτων“. Οὐκ οὖν ἄρα ἢ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις εἰς τὴν χάριν ἀνήκει, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ τοῦ Θεοῦ δῶρα, καὶ διὰ τοῦτο ἢ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις οὐ γίνεται ἄνευ τινος ἀποτελέσματος θεόθεν ἡμῖν ἐγγινομένου, ὡς δηλωθήσεται.

2. Δεύτερον, ὅτι ἢ χάρις ποιότης τις ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ. Ἡ μὲν γὰρ προῖκα διδομένη κίνησις μᾶλλον ἐστὶν ἐν ψυχῇ· ἢ γὰρ ἐντελέχεια τοῦ κινουμένου ἐν τῷ κινήτῳ κίνησις ἐστὶν· τὸ δὲ ἐξ αὐτῆς ἐγγινόμενον τῇ ψυχῇ δῶρον καθ' ἕξιν ποιότης ἐστὶν· οὐς γὰρ κινεῖ ἐπὶ τὴν τάξιν τοῦ αἰδίου καὶ ὑπερφυοῦς ἀγαθοῦ ἐντίθησι τούτοις καὶ εἶδη τινὰ ἢ ποιότητος ὑπερφυεῖς, καθ' ἃς ἡδέως καὶ προθύμως ὑπ' αὐτοῦ κινήθησονται πρὸς τὸ

τυχεῖν τοῦ αἰωνίου ἀγαθοῦ, ὥσπερ οὐ μόνον ἐπὶ τὰς φυσικὰς ἐνεργείας
 f. 168^v τὰ φυσικὰ κινεῖ, ἀλλὰ καὶ εἶδη καὶ δυνάμεις | τινὰς τούτοις χαρίζεται.
 ἅπερ εἰσὶν ἀρχαὶ τῶν ἐνεργειῶν, ὥστε καθ' αὐτὰς ῥέπειν πρὸς τὰς τοιάδε
 κινήσεις· καὶ οὕτως αἱ κινήσεις, αἷς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κινουῦνται, γίνονται
 οὗτοι ταῖς φύσεσιν οἰκτεῖται καὶ ῥάδιαι κατὰ τὸ ἔβδομον τῆς Σοφίας ὅτι „διατί-
 θησι πάντα ἡπίως“.

Εἰ δὲ λέγοι τις· ἀλλ' ἡ χάρις τιμιωτέρα τῆς ψυχῆς· οὐδεμία δὲ ποιότης
 τιμιωτέρα τῆς οὐσίας· ἐροῦμεν ὅτι ἡ χάρις ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν
 οὐ δύναται εἶναι οὐσία ἢ οὐσιώδες εἶδος· ταῦτα γὰρ φύσις, ἢ ἐν τῇ φύσει
 10 εἰσὶν· ἀλλ' ἔστιν ὡς εἶδος συμβεβηκὸς τῇ ψυχῇ, ὡς ἡ ἐπιστήμη, οὐσιωδῶς
 οὐσα ἐν τῷ Θεῷ, κατὰ συμβεβηκὸς ἐστὶν ἐν τῇ μετεχούσῃ ταύτης ψυχῇ.
 καὶ τὰ ἄλλα ὡσαύτως. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ψυχὴ ἀτελῶς μετέχει τῆς θείας
 ἀγαθότητος, αὕτη ἡ μετοχὴ τῆς θείας ἀγαθότητος, ἣτις ἐστὶν ἡ χάρις,
 ἀτελέστερον ἔχει τὸ εἶναι ἐν τῇ ψυχῇ ἢ ἡ ψυχὴ ἐν ἑαυτῇ ὑφίσταται,
 15 ἀλλ' ὅμως τιμιωτέρα ἐστὶν ἢ ἡ τῆς ψυχῆς φύσις, καθόσον ἐστὶ τύπωμα
 ἢ μετοχὴ τῆς θείας ἀγαθότητος, οὐ μὴν κατὰ τὸν τοῦ εἶναι τρόπον.

3. Τρίτον, ὅτι ἡ χάρις οὐκ ἐστὶ ταῦτόν τῇ ἀρετῇ. Εἴπερ γὰρ ἀρετὴ
 ἐστὶν ἡ χάρις, μάλιστα ἂν εἴη μία τῶν θεολογικῶν ἀρετῶν· ἀλλ' ἡ χάρις
 οὐκ ἐστὶ πίστις, ἢ ἐλπίς· ταύτας γὰρ δυνατὸν εἶναι καὶ ἄνευ τῆς κεχαρισ-
 20 μένου ποιούσης χάριτος· ἀλλ' οὐδ' ἀγάπη· ἡ γὰρ χάρις φθάνει τὴν ἀγάπην,
 ὡς φησὶν Αὐγουστίνος ἐν τῷ περὶ τοῦ προορισμοῦ.

Ἔτι, ἀρετὴ μὲν ἐστὶν, ὅταν ἕκαστον οὕτως ἢ διακείμενον ὡς συμ-
 βαίνει τῇ ἑαυτοῦ φύσει· φημί δὲ τὴν ἐξ ἐπιμελείας ἀνθρωπίνην· θεόθεν
 δὲ ἐγγινομένη, ἢ διατιθεῖσα τὸν ἄνθρωπον εἰς ὑψηλότερόν τι τέλος καὶ
 25 ὑψηλότερόν τινα τρόπον, ἢ δηλονότι τῆς θείας φύσεως μετεχομένης ἀνα-
 γεννώμεθα εἰς υἱοὺς Θεοῦ. Ὡσπερ οὖν αἱ ἐξ ἐπιμελείας ἀρεταὶ τελειοῦσι
 πρὸς τὸ συμφώνως τῷ φυσικῷ φωτὶ τοῦ λόγου περιπατεῖν, οὕτω καὶ αἱ
 θεόθεν ἀρεταὶ τελειοῦσι τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸ περιπατεῖν συμφώνως τῷ
 τῆς χάριτος φωτί· καὶ ὡς τὸ φυσικὸν φῶς ἄλλο παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην
 30 ἀρετὴν, οὕτω καὶ τὸ φῶς τῆς χάριτος μετοχὴ τοῦ Θεοῦ ὄν, ἄλλο παρὰ
 f. 169 τὰς πρὸς αὐτὸ τεταγμένας θεόθεν ἀρετάς. | Εἰ δὲ καὶ εἰς τὸ πρῶτον εἶδος
 τῆς ποιότητος ἀνάγεται, ἀλλ' οὐκ ἐστὶν ἕπερ ἡ ἀρετὴ, ἀλλὰ σχέσις τις
 προὑποτιθεμένη ταῖς θεόθεν ἀρεταῖς ὡς ἀρχὴ τούτων καὶ ῥίζα.

4. Τέταρτον, ὅτι ἡ χάρις ὡς ἐν ὑποκειμένῳ τῇ τῆς ψυχῆς οὐσίᾳ
 35 ἐστὶν, οὐκ ἐν τινὶ τῶν δυνάμεων· διὰ γὰρ τῆς χάριτος ἀναγεννώμεθα εἰς
 υἱοὺς Θεοῦ· ἡ δὲ γέννησις κατὰ τὸν προηγούμενον λόγον ἐστὶ τῆς οὐσίας
 ἢ τῶν δυνάμεων· καὶ ἡ χάρις ἄρα πρότερον ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς ψυχῆς.

Ἔτι, εἰ μὴ ἐστὶν ἡ χάρις ἀρετὴ, ὃ δέδεικται προσεχῶς· ἡ δὲ ἀρετὴ
 ἐν δυνάμει τινὶ τῆς ψυχῆς ἐστὶ πᾶσα· ἄρα καὶ τὸ συμπέρασμα.

Ἔτι, εἰ ἡ χάρις πρότερον τῆς ἀρετῆς, ἢ δὲ δύναμις, τελειοτάτη οὖσα τῆς ψυχῆς, ἀρετῆς ἔχει λόγον, οὐ δύναται ὑποκείμενον ἔχειν τὴν δύναμιν, ἀλλὰ τι πρότερον τῆς δυνάμεως, ὃ ἐστὶν ἡ τῆς ψυχῆς οὐσία· ὡς γὰρ διὰ τῆς νοερᾶς δυνάμεως μετέχει ὁ ἄνθρωπος τῆς θείας γνώσεως τῇ τῆς πίστεως ἀρχῇ, καὶ τῇ δυνάμει τῆς θελήσεως μετέχει τοῦ θείου ἔρωτος τῇ τῆς ἀγάπης δυνάμει, οὕτω διὰ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς μετέχει κατὰ τινα ὁμοιότητα τῆς θείας φύσεως διὰ τινος ἀναγεννήσεως ἢ ἀναπλάσεως. Οὐκ ἔστι δὲ πᾶσα ψυχὴ ὑποκείμενον χάριτος, διότι αὕτη ἀρμόζει τῇ ψυχῇ καθὸ τοῦ νοεροῦ ἢ λογικοῦ εἶδους ἐστίν.

CXI. — Περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς χάριτος.

1. Περὶ τοῦτο πρῶτον δείκνυται, ὅτι ἡ χάρις δεόντως διήρηται εἰς τε τὴν κεχαρισμένον ποιούσαν καὶ τὴν προῖκα διδομένην, αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου διηρημένως περὶ μὲν τοῦ προτέρου λέγοντος ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους· „Ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ Ἰησοῦ αὐτοῦ“, περὶ δὲ τοῦ δευτέρου ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Εἰ δὲ χάρις, οὐκ ἐξ ἔργων· εἰ δὲ μή, ἡ χάρις οὐκέτι ἔσται χάρις“.

Ἔτι, τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ πρὸς Ῥωμαίους, τεταγμένα εἰσὶν, ἄλλων δι' ἄλλων εἰς αὐτὸν ἀναγομένων. Οὐκοῦν καὶ χάρις μὲν ἐστίν, δι' ἧς αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος συνάπτεται τῷ Θεῷ, ἢ κεχαρισμένον ποιούσα· ἑτέρα δέ, δι' ἧς εἰς ἄνθρωπος ἐτέρῳ συνεργεῖ πρὸς τὸ εἰς τὸν Θεὸν ἀναχθῆναι· τὸ δὲ τοιοῦτον δῶρον χάρις προῖκα διδομένη καλεῖται διὰ τὸ ὑπὲρ τὴν δύναμιν τῆς φύσεως καὶ τὴν τοῦ προσώπου ἀξίαν δίδοσθαι. Αὕτη γοῦν οὐ πρὸς τὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐτέρου δικαίωσιν τεταγμένη, οὐ καλεῖται κεχαρισμένον ποιούσα· περὶ ἧς ἐν τῷ δωδεκάτῳ τῆς πρὸς Κορινθίους εἴρηται πρώτης· „Ἐκάστῳ δὲ δίδοται ἢ φανέρωσις τῆς χάριτος πρὸς τὴν χρείαν“.

Εἰ δὲ καὶ δοκοῦσιν ἄμφω ἐν εἶναι διὰ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῷ τρίτῳ τῆς πρὸς Ῥωμαίους· „Δικαιούμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι“, τουτέστι προῖκα· ἢ δὲ δικαίωσις τῆς κεχαρισμένον ποιούσης ἐστίν, ἀλλὰ τῷ ὄντι ἀντιδιήρηται καὶ ἀντίκεινται ὡς ἡ κεχαρισμένον ποιούσα καὶ μὴ ποιούσα· προστίθησι γὰρ τῷ λόγῳ τῆς προῖκα διδομένης χάριτος ἢ ἑτέρα τὸ κεχαρισμένον τῷ Θεῷ τὸν ἄνθρωπον ποιεῖν.

2. Δεύτερον, ὅτι δεόντως διήρηται ἡ χάρις εἰς τε τὴν ἐνεργοῦσαν καὶ συνεργοῦσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἐνέργειά τινος ἀποτελέσματος οὐ τῷ κινουμένῳ ἀποδίδοται, ἀλλὰ τῷ κινούντι, ἐν ἐκείνῳ τῷ ἀποτελέσματι ἐν ᾧ ἡ ἡμετέρα διάνοια κινουμένη μόνον ἐστίν ἀλλ' οὐ κινούσα, μόνος δὲ ὁ Θεὸς κινεῖ, ἢ ἐνέργεια τῷ Θεῷ ἀποδίδοται, καὶ κατὰ τοῦτο λέγεται χάρις

ἐνεργοῦσα· ἐν δὲ τῷ ἀποτελέσματι ἐν ᾧ ἡ ἡμετέρα διάνοια καὶ κινεῖ καὶ κινεῖται, ἢ ἐνέργεια οὐ μόνῳ τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῇ ψυχῇ ἀποδίδεται, καὶ κατὰ τοῦτο λέγεται χάρις συνεργοῦσα. Διπλῆ δὲ ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἐνέργεια· πρώτη μὲν ἢ ἐνδον τῆς θελήσεως, καὶ ὅσον κατὰ τὴν ἐνέργειαν ταύτην ἢ θέλησιν ὡς κινουμένη ἐστίν, ὁ δὲ Θεὸς ὡς κινοῦν, ἐξαιρέτως ἔταν ἢ πρῶτον τὸ κακὸν θέλουσα θέλησις ἀρχεται θέλειν τὸ ἀγαθόν, καὶ διὰ τοῦτο, καθὼς τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν ὁ Θεὸς ἐπὶ ταύτην κινεῖ τὴν ἐνέργειαν, λέγεται χάρις ἐνεργοῦσα. Ἄλλη δὲ ἐστὶν ἐνέργεια ἐξωτερική, ἢ ὑπὸ τῆς θελήσεως προσταττομένης, καθὼς εἴρηται, ἐπόμενόν ἐστι πρὸς ταύτην τὴν ἐνέργειαν ἀποδίδοσθαι τὴν πράξιν τῇ θελήσει· καὶ ἐπεὶ πρὸς ταύτην τὴν ἐνέργειαν ἡμῖν ὁ Θεὸς βοηθεῖ, καὶ ἐνδοθεν βεβαιῶν τὴν θέλησιν ὥστε εἰς τὴν ἐνέργειαν προσελθεῖν, καὶ ἐξωθεν δύνάμιν τοῦ πράττειν διδοῦς τῇ πρὸς ταύτην τὴν ἐνέργειαν θελήσει, λέγεται ἢ χάρις συνεργοῦσα· ὅθεν μετὰ τὰ προειρημένα ῥήματα ἐπάγει ὁ Αὐγουστίνος· „Ἴνα θέλωμεν ἐνεργεῖ·

f. 170 ἔταν δὲ θελήσωμεν, εἰς τὸ προκόπτειν ἡμᾶς συνεργεῖ“. | Οὕτω τοίνυν, εἰ μὲν ληφθεῖται ἢ χάρις ἀντὶ τῆς προῖκα τοῦ Θεοῦ κινήσεως, ἢ τις κινεῖ πρὸς τὸ ἐμμίσθον ἀγαθὸν ἡμᾶς, οἰκείως διαιρεῖται ἢ χάρις εἰς τὴν ἐνεργοῦσαν καὶ συνεργοῦσαν· εἰ δὲ λαμβάνοιτο ἀντὶ τοῦ καθ' ἑξῆς χάρισματος, καὶ οὕτω διπλοῦν ἐστὶ τὸ τῆς χάριτος ἀποτελεσμα, ὥσπερ καὶ παντὸς ἄλλου

20 εἰδους· ὧν πρῶτόν ἐστι τὸ εἶναι, δεύτερον ἐνέργεια, ὥσπερ ἐνέργεια τῆς θερμῆς ἐστὶ ποιεῖν θερμὸν καὶ ἐξωθεν θερμανσιν. Οὕτω τοίνυν ἢ καθ' ἑξῆς χάρις, καθόσον ὑγιάζει ἢ δικαιοῖ τὴν ψυχὴν ἢ κεχαρισμένην ποιεῖ τῷ Θεῷ, λέγεται χάρις ἐνεργοῦσα· καθόσον δὲ ἐστὶν ἀρχὴ ἔργου ἐμμίσθου, ὅπερ ἐκ τοῦ αὐτεξουσίου πρόεισι, λέγεται συνεργοῦσα.

25 Ἔστι δὲ ἢ ἐνεργοῦσα καὶ συνεργοῦσα χάρις ἢ αὐτή, κατὰ διάφορα ἀποτελέσματα μόνον διακρινομένη, ὅτι ἐνεργοῦσά ἐστὶν, ἢ βοηθεῖ πρὸς τὸ θέλειν τὸ ἀγαθόν· ἢ δὲ πρὸς τὸ προϋποτεθειμένον τέλος συγκινεῖ, συνεργοῦσα.

3. Τρίτον, ὅτι δεόντως διήρηται εἰς τὴν προηγουμένην καὶ ἐπομένην· ἢ γὰρ τοῦ Θεοῦ χάρις ἐκ τοῦ ἔλεους αὐτοῦ πρόεισιν· ἕκαστέρα καὶ ἐν τοῖς Ψαλμοῖς λέγεται· „Τὸ ἔλεος αὐτοῦ προφθάσει με, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ καταδιώξει με“.

Ἔτι, πέντε εἰσὶν ἐν ἡμῖν τὰ τῆς χάριτος ἀποτελέσματα· πρῶτον, τὸ τὴν ψυχὴν ὑγιάζεσθαι· δεύτερον, τὸ θέλειν τὸ ἀγαθόν· τρίτον, ὃ θέλει ἀγαθὸν δραστηρίως ἐνεργεῖν· τέταρτον, τὸ ἐν τῷ ἀγαθῷ διαμένειν· πέμ-
36 πτον, τὸ εἰς τὴν δόξαν ἀφικέσθαι· καὶ διὰ τοῦτο ἢ χάρις, ἢ μὲν τοῦ πρώτου ἀποτελέσματος ἐστὶν αἰτία ἡμῖν, καλεῖται προηγουμένη· ἢ δὲ τοῦ δευτέρου, ἐπακολουθοῦσα, καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὃ φησιν Αὐγουστίνος ἐν τῷ περὶ φύσεως καὶ χάριτος βιβλίῳ· „Προηγείται, ἵνα θεραπευθῶμεν· ἔπεται, ἵνα

θεραπευθέντες διεγερθῶμεν· προηγείται, ἵνα κληθῶμεν· ἔπεται, ἵνα δοξασθῶμεν“.

Εἰ δὲ καὶ ἡ χάρις οὕτως, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, αἰώνιον τι σημαίνουσα, αἰεὶ προηγούμενη ἐστίν, ἡ δὲ χάρις ἀποτέλεσμα σημαίνει πρόσκαιρον· καὶ εἰ ἄπειρα τῷ ἀριθμῷ τὰ τῆς χάριτος ἀποτελέσματα, ὡς καὶ αἱ ἀνθρώπιναί ἐνέργειαι, ἀλλ' εἰς ὠρισμένα τῷ εἶδει ἀνάγονται, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἔρρωται τὸ ἀπὸ τῶν ἀπείρων ἐπιχειρεῖν.

4. Τέταρτον, ὅτι δεόντως εἰς τσαῦτα διήρηται ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου f. 170^v ἐν τῷ δωδεκάτῳ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης ἢ προῖκα διδομένη χάρις, λέγοντος· „Ἄλλω μὲν διὰ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος ἐπιστήμης κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἄλλω πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλω χάρισμα ἰαμάτων, ἄλλω δὲ ἐνέργεια δυνάμεων, ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω διακρίσεις πνευμάτων, ἄλλω γένη γλωσσῶν, ἄλλω δὲ ἐρμηνεῖα λόγων“. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ προῖκα διδομένη χάρις πρὸς τὸ ἑτέρῳ συνεργεῖν ἐστίν, ἐφ' ᾧ πρὸς τὸν Θεὸν ἀνάγεται, τοῦτο δὲ ἐνδοθεὶν ποιεῖν τοῦ Θεοῦ ἐστὶ μόνου, καὶ διὰ τοῦτο δεομένου τοῦ ἀνθρώπου τινῶν ἔξωθεν, ἡ προῖκα χάρις τίνων ὁ ἀνθρώπος δεῖται πρὸς τὸν ἑτέρου καταρτισμὸν περιέχει. Πρὸς τοῦτο πρῶτον δὴ τρία εὐθὺς ζητοῦνται· πλήρωσις τῆς τῶν θείων γνώσεως, δραστηριότης τῆς διδασκαλίας τῷ δύνασθαι βεβαιοῦν ἢ ἀποδεικνύειν τὰ λεγόμενα, καὶ τὸ τὰ νοούμενα δύνασθαι οἰκείως τοῖς ἀκρο- 20 ταῖς προφέρειν· ὧν πρὸς μὲν τὸ πρῶτον αὐτὰ τρία εἰσὶν ἀναγκαῖα, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ διδασκαλίᾳ· πρῶτον μὲν, ἡ βεβαιότης τῶν ἀρχῶν, καὶ πρὸς τοῦτο ἐστὶν ἡ πίστις, περὶ τῶν ἀοράτων βεβαίωσις τις οὕσα, ἅπερ ἀρχαί τινες ἐν τῇ θείᾳ διδασκαλίᾳ ὑπόκεινται· δεύτερον, ὀρθότης περὶ τὰ ἀρχοειδῆ συμπεράσματα, καὶ πρὸς τοῦτο ἐστὶν ὁ τῆς σοφίας λόγος, ἡ 25 ἐστὶ γνώσις τῶν θείων· τρίτον, εὐπορία παραδειγμάτων καὶ γνώσεως τῶν ἀποτελεσμάτων, δι' ὧν ἐστ' ὅτε δυνήσεται φανεροῦν τὰς αἰτίας, καὶ διὰ τοῦτο τίθεται ὁ λόγος τῆς ἐπιστήμης, ἡ ἐστὶ γνώσις τῶν ἀνθρωπίνων· „Τὰ γὰρ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ νοούμενα τοῖς ποιήμασιν καθοράται“.

Τὸ δὲ δεύτερον, ἡ βεβαίωσις ἐν μὲν τοῖς λόγῳ ὑποκειμένοις δι' ἐπι- 30 χειρημάτων ἐστίν, ἐν δὲ τοῖς ὑπὲρ λόγον καὶ θεόθεν ἀποκεκαλυμμένοις διὰ τῶν ἰδίων τῆς θείας δυνάμεως γίνεται, καὶ τοῦτο διχῶς· ἓνα μὲν τρόπον, τὸ τὸν διδάσκαλον τῆς ἱερᾶς διδασκαλίας ἐκεῖνα ποιεῖν, ἃ μόνον ἐστὶ ποιεῖν τοῦ Θεοῦ ἐν ἔργοις παραδόξοις, εἴτε πρὸς σωτηρίαν σωμάτων, δι' ἣν τίθεται ἡ χάρις τῶν ἰαμάτων, εἴτε πρὸς μόνην τὴν τῆς θείας ἐξου- 35 σίας ἐνδειξίν τάττειντο, ὡσπερ τὸ τὸν ἥλιον δύναι, ἢ σκοτίζεσθαι, ἢ τὴν θάλασσαν διαιρεῖσθαι, ὑπὲρ οὗ κεῖται ἡ ἐνέργεια τῶν δυνάμεων· | δεύτε- f. 171 ρον, τὸ δύνασθαι φανεροῦν ἃ μόνου τοῦ Θεοῦ ἐστὶ γινώσκειν· ταῦτα δὲ

εἰσι τὰ μέλλοντα ἐνδεχόμενα, διὸ κείται ἡ προφητεία· καὶ τὰ τῶν καρδιῶν ἀπόρρητα, διὸ κείται ἡ τῶν πνευμάτων διακρίσις.

Ἡ δὲ τοῦ ἐξαγγέλειν εὐπορία καὶ δύναμις δύναται νοεῖσθαι ἢ κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς διαλέκτου ἐν ᾗ δύναται τις νοεῖσθαι, καὶ κατὰ τοῦτο τίθενται τὰ γένη τῶν γλωσσῶν· ἢ κατὰ τὴν ἐννοίαν τῶν προκεχρησμένων, καὶ πρὸς τοῦτο κείται ἡ ἐρμηνεία τῶν λόγων.

Ἰστέον δὲ ὅτι ἡ πίστις οὐ συναριθμεῖται ἐνταῦθα καθὼς ἐστὶν ἀρετὴ δικαιοῦσα τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ καθὼς σημαίνει ὑπερβάλλουσαν τινὰ βεβαιότητα τῆς πίστεως, ἐξ ἧς ἱκανὸς ὁ ἄνθρωπος γίνεται πρὸς τὸ καταρτίσειν ἑτέρους περὶ τῶν εἰς τὴν πίστιν ἀνηκόντων. Ἡ δὲ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη οὐ συναριθμοῦνται, τῆς ὀρεκτικῆς οὖσα δύναμει, καθὼς ὁ ἄνθρωπος δι' αὐτῶν εἰς τὸν Θεὸν αὐτὸν τάττεται.

Καὶ ἡ σοφία δὲ καὶ ἡ ἐπιστήμη συγκαταριθμοῦνται ταῖς προῖκα χάρισιν οὐ καθὼς ὁ τοῦ ἀνθρώπου νοῦς εὐκίνητος γίνεται διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὰ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης· οὕτω γὰρ χαρίσματα εἰσιν, ὡς εἴρηται, τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἀλλὰ συγκαταλογίζονται ταῖς προῖκα διδομέναις χάρισιν καθὼς σημαίνουσιν εὐπορίαν τινὰ σοφίας καὶ ἐπιστήμης ὥστε δύνασθαι μὴ μόνον ὀρθῶς ἐν ἑαυτῷ τῶν θείων φρονεῖν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους καταρτίζειν καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας νικᾶν.

β. Πέμπτον, ὅτι ἡ κεχαρισμένον ποιῶσα χάρις τιμιωτέρα ἐστὶ τῆς προῖκα διδομένης, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἐν τῷ δωδεκάτῳ τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης, ἀριθμηθέντων τῶν προῖκα διδομένων χαρισμάτων, ἐπάγει· „Καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι“, τὴν ἀγάπην ὡς ἐπάγων διὰ πολλῶν· αὕτη δὲ εἰς τὴν κεχαρισμένον ποιῶσαν ἀνήκει· καὶ ὁ λόγος, ὅτι πᾶσα δύναμις τοσοῦτο ὑψηλότερός ἐστιν, ὅσω τάττεται καὶ πρὸς ὑψηλότερον ἀγαθόν· αἰεὶ δὲ τὸ τέλος κρείττον ἐστὶ τῶν πρὸς τὸ τέλος. Καὶ ἡ μὲν κεχαρισμένον ποιῶσα τάττει τὸν ἄνθρωπον ἀμέσως πρὸς τὴν συνάφειαν τοῦ ἐσχάτου τέλους, αἱ δὲ προῖκα πρὸς τινὰ προδιατιθέντα πρὸς τὸ ἔσχατον τέλος.

f. 171^v Εἰ δὲ λέγοι τις βέλτιον εἶναι τὸ τοῦ πλήθους ἀγαθὸν ἢ τὸ τοῦ ἐνός, καὶ ἡ προῖκα διδομένη χάρις πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ὅλης τῆς Ἐκκλησίας ἐστίν, ἀλλ' εἰδέναι χρὴ, ὅτι τὸ τοῦ πλήθους ἀγαθὸν διπλοῦν ἐστίν, ὡς ἐν στρατεύματι ἡ τοῦ στρατεύματος τάξις καὶ τὸ τοῦ ἡγεμόνος ἀγαθόν· οὕτω γὰρ ἐν τῷ τριακοστῷ τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ λέγεται· βέλτιον δὲ τὸ τοῦ ἡγεμόνος, ὅτι πρὸς αὐτὸ θάτερον τάττεται. Ἡ τοίνυν κεχαρισμένον ποιῶσα χάρις τάττεται πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν τὸ χωριστόν, ὅπερ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεός· ἡ δὲ προῖκα πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας, εἴτουν πρὸς τὴν αὐτῆς τάξιν.

Καὶ εἰ λέγοι τις μείζονος εἶναι δυνάμεως τὸ καὶ τὰ ἄλλα φωτίζειν ἢ τὸ ἐν ἑαυτῷ τι λάμπειν, οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν δύο τούτων εἰδῶν τῆς χάριτος, ὅτι διὰ τῆς χαριτούσης ἐν ἑαυτῷ ὁ ἄνθρωπος τελειοῦται μόνον, διὰ δὲ τῆς ἐτέρας καὶ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων τελείωσιν ὄρα, τοῦτ' ἀληθὲς ἂν ἦν, εἰ διὰ τῆς προίκα χάριτος ἐποίει ὁ ἄνθρωπος ἐν ἐτέρῳ οὐ διὰ τῆς χαριτούσης αὐτὸς τυγχάνει ἀγαθοῦ· ἀλλ' οὐ δύναται συνάπτειν ἕτερον τῷ Θεῷ διὰ τῆς προίκα χάριτος ὡς αὐτὸς συνήπται διὰ τῆς χαριτούσης, ἀλλὰ μόνον αἰτίας διαθέσεως τινὸς ἢ τινῶν γίνεται πρὸς ἐκείνην. Οὐκ ἄρα ἔρρωτα· ἡ ὁμοιότης τοῦ φωτιζομένου μόνον καὶ τοῦ φωτίζοντος, οὐδ' ἀναγκασία ἐστίν, ὡπερ οὐδ' ἐν τῷ πυρὶ ἢ δηλωτικῇ τοῦ εἶδους αὐτοῦ 10 θέρμη, δι' οὗ ὄρα πρὸς τὸ εἰσάγειν εἰς τὰ ἄλλα θέρμην, τιμιωτέρα ἐστὶ τοῦ οὐσιώδους εἶδους αὐτοῦ.

CLXII. — Περὶ τοῦ αἰτίου τῆς χάριτος.

1. Περὶ ὃ πρῶτον δείκνυται, ὅτι μόνος ὁ Θεὸς αἰτιὸς ἐστὶ τῆς χάριτος. 16 Ἐν γὰρ τοῖς Ψαλμοῖς λέγεται· „Ὁ Θεὸς χάριν καὶ δόξαν δώσει“, διότι ὡπερ ἀδύνατον ἄλλο τι ἐκπυροῦν πλὴν μόνου τοῦ πυρός, οὕτως ἀδύνατον ἄλλο τι θεσποιεῖν ἢ τὸν Θεὸν μόνον· τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ἔργον τοῦ δώρου τῆς χάριτος, ἐφόσον ὁ Θεός, δι' αὐτοῦ κοινοποιούμενος τὴν κοινωνίαν τῆς ἑαυτοῦ φύσεως τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τινος ἐν τῇ μετοχῇ ὁμοιότητος πρὸς ὑπερφυές 20 τι εἶδος ἀναλαμβάνει ἄνθρωπον ὑπερεκτεινόμενον πάνυ τῆς αὐτοῦ φύσεως.

2. Δεύτερον, ὅτι ζητεῖται τις ἐτοιμασία ἢ προδιάθεσις εἰς τὴν χάριν ἐν τῷ αὐτεξουσίῳ τοῦ ταύτην δεχομένου. Λέγεται γὰρ ἐν τῷ τετάρτῳ τοῦ Ἀμώς· „Ἐτοιμάσον σεαυτὸν | εἰς ἀπάντησιν Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου“· καὶ f. 172 ἐν τῷ ἐβδόμῳ τῆς πρώτης τῶν Βασιλειῶν· „Ἐτοιμάσατε τὰς καρδίας ὑμῶν 25 τῷ Κυρίῳ“. Φημί δὲ πρὸς τὴν χάριν, ἥτις ἐστὶ τὸ καθ' ἑξὶν τοῦ Θεοῦ δῶρον· οὐδὲν γὰρ εἶδος δύναται εἶναι εἰ μὴ ἐν ἐπιτηδεῖα καὶ προδιατεθειμένῃ ὕλῃ· ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν χάριν, ἥτις ἐστὶ βοήθεια τοῦ Θεοῦ κινουντος ἐπὶ τὸ ἀγαθόν· ταύτης γὰρ οὐδὲν προηγείται, ἀλλὰ μᾶλλον ὁποιαοῦν προδιάθεσις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ βοηθείας ἐστὶ κινουντος 30 τὴν ψυχὴν εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ κατὰ τοῦτο αὕτη ἢ κίνησις τοῦ αὐτεξουσίου, ἥτις ἐτοιμάζεται πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ δώρου τῆς χάριτος, ἐνέργειά ἐστὶ τοῦ αὐτεξουσίου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κινουμένου· καὶ ὅσον κατὰ τοῦτο λέγεται ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν ἐτοιμάζειν, κατὰ τὸ ἐκκαιδέκατον τῶν Παραρ- 35 μιῶν· „Τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ προετοιμάσαι τὸν νοῦν“, καὶ ἐστὶ προηγου- μένως ὑπὸ Θεοῦ κινουντος τὸ αὐτεξουσίον, καὶ κατὰ τοῦτο λέγεται παρὰ Θεοῦ τὴν τοῦ ἀνθρώπου θέλησιν ἐτοιμάζεσθαι καὶ παρὰ Θεοῦ τὰ διαβή- ματα τοῦ ἀνθρώπου κατευθύνεσθαι.